

УДК 347.961.4

Ю. Желіховська,кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
приватний нотаріус

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ТА ПРИНЦИПИ НОТАРІАТУ

Нотаріат є своєрідним правовим інструментом, без якого неможливе здійснення цивільно-правового обороту. Нотаріуси здійснюють нотаріальні дії, спрямовані на посвідчення безспірних прав і фактів, охорону нотаріальної дії, а також вживають заходів щодо охорони спадкового майна [1, с. 118].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про нотаріат» нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені Законом, із метою надання їм юридичної вірогідності. Під даним поняттям у теоретичному контексті пропонується розуміти структуру нотаріальних органів, на яку покладається правоохоронна і правозахисна державна функція, що має здійснюватись відповідно до змісту нотаріального процесу та передбаченої чинним законодавством України процедури [2, с. 47]. Змістом же діяльності нотаріальних органів є правоохоронна і правозахисна діяльність, яка державою покладена на спеціальну структуру органів та на окремих посадових осіб [3, с. 5]. Аналізуючи законодавчо закріплене визначення поняття нотаріату, пропонуємо внести зміни до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про нотаріат» та викласти її в такій редакції: «Нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, із метою надання їм юридичної вірогідності, а також здійснювати й забезпечувати охорону прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб».

Діяльності, яку здійснюють нотаріуси, притаманні такі основні ознаки: по-перше, діяльність є завжди правовою. Вона завжди зачіпає врегульовані законами права й обов'язки особи, пов'язані зі здійсненням конкретної юридичної дії. По-друге, діяльність нотаріусів регламентується законодавством про нотаріат. По-третє, діяльність спрямована на здійснення норм цивільного права [1, с. 120].

Нагальною потребою сьогодення є переосмислення й реформування системи нотаріату, в тому числі й у частині охорони цивільних прав та інтересів. Однак цей процес потребує наукового аналізу низки проблем, серед яких значне місце посідають і питання становлення й функціонування нотаріату в Україні. Нотаріат покликаний створювати належні умови для ефективної реалізації норм права фізичними та юридичними особами, захищати їхні суб'єктивні права й законні інтереси, надаючи правочинам доказової сили документів.

Нотаріат має за мету охорону гарантованих Конституцією прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб шляхом вчинення нотаріальних дій нотаріусами від імені держави України. Мета нотаріату конкретизується в завданнях.

Основне завдання нотаріату полягає, на нашу думку, в забезпеченні охорони прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, охорони права власності, сприяння у зміцненні законності та правопорядку, попередження правопорушень. Завданням нотаріату як інституту громадянського суспільства, на відміну від, наприклад, суду чи

органів слідства, є захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб [4, с. 10], заснований на принципі безспірності [5, с. 51]. Нотаріат сприяє й допомагає державі, попереджуючи спори вже на стадії домовленості щодо умов правочину, тим самим профілактично зменшує кількість цивільно-правових спорів [6, с. 241].

Можна виділити три основні завдання, які виконує нотаріат:

1) охорона прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Виконання цього завдання буде ефективним, якщо воно реалізовуватиметься відповідно до процесуальних норм, установлених Законом України «Про нотаріат», який гарантує охорону прав та охоронюваних законом інтересів громадян й організацій під час учинення нотаріальних дій. Порушення процесуальних норм веде до недійсності нотаріального акта;

2) дії, що їх вчиняють нотаріальні органи, забезпечують охорону важливих прав та інтересів громадян й організацій, які пов'язані з їхнім буттям, існуванням, діяльністю, оскільки стосуються їхніх майнових прав і гарантування подальшої реалізації інших суттєвих прав громадян;

3) превентуючи законність і достовірність нотаріальної дії, нотаріус запобігає можливим правопорушенням, яке може здійснюватися також через правові консультації, роз'яснення наслідків вчинення нотаріальної дії.

Аналізуючи класичні підходи, нами пропонується своє бачення щодо основних завдань, які стоять перед нотаріальними органами під час здійснення ними своєї нотаріальної діяльності.

1. Основним і першочерговим завданням нотаріату є охорона законних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, у першу чергу цивільних прав та інтересів.

2. Завданням нотаріату є попереджувальне правосуддя (попередження щодо виникнення спорів). Юридичне закріплення безперечних прав дозволяє уникнути звернення до суду й економить як час, так і кошти осіб.

3. Надання правам та фактам юридичної вірогідності, що постає із самого поняття нотаріату.

4. Сприяння правильному й юридично грамотному здійсненню прав фізичними та юридичними особами.

5. Зміцнення законності та правопорядку.

Правова система України потребує оновлення змісту, організаційних форм і методів функціонування. Ці завдання неможливо виконати без визначення основних напрямків правового розвитку суспільних відносин, складовою частиною яких є нотаріальні правовідносини, тобто ці основні напрямки є можливість визначити в якості принципів побудови та функціонування нотаріату в Україні.

Завдання й функції визначають також систему принципів нотаріату в частині його участі в охороні цивільних прав та інтересів. Принципи нотаріату – це найважливіші прояви демократизму нашого суспільства, які слугують орієнтирами побудови взаємовідносин у нотаріальному процесі та організаційній структурі нотаріату, а також вважаються базою для їх нормативного закріплення [2, с. 104]. Значення принципів нотаріату в Україні полягає в наступному: вони є основою для поділування правових норм та одночасно об'єднання всіх норм й інститутів в одну галузь права, тобто є індивідуалізуючою ознакою даної галузі права; шляхом аналізу принципів ми дійдемо до кращого розуміння і тлумачення норм законодавства; вони не лише характеризують нотаріат України, а й є основною підставою для порівняння норм, що регулюють діяльність нотаріату, з нормами, які регулюють діяльність інших органів [7, с. 59-65], а також з аналогічними нормами законодавства іноземних країн, у першу чергу із країнами Міжнародного Союзу Латинського нотаріату.

Система принципів нотаріату є індивідуальною, оскільки залежить від законодавства (правових норм) про нотаріат та разом із предметом і методом

характеризує відносну самостійність нотаріальної науки. Принципи організації й діяльності нотаріату в Україні виражають найбільш суттєві риси правового регулювання суспільних відносин, які постають із Конституції України та знайшли своє відображення в законодавстві про нотаріат, а також зумовлюються характером і змістом діяльності нотаріальних органів.

Принципи нотаріату в Україні можуть бути розподілені на загальні і спеціальні, залежно від того, чи використовуються вони в інших галузях права. До системи принципів нотаріальної діяльності в літературі віднесено такі загальні принципи: принцип законності (ст. 5, 7, 21, 39, 47, 49, 51 Закону), принцип обґрунтованості нотаріальних актів, принцип національної мови (ст. 15 Закону), принцип доступності й гарантованості охорони безспірних прав, принцип диспозитивності, принцип сприяння громадянам, установам, підприємствам й організаціям у здійсненні їх прав та охоронюваних законом інтересів (ст. 5 Закону). До спеціальних принципів належать такі: принцип безспірності нотаріального процесу, принцип незалежності нотаріусів, принцип неупередженості нотаріусів, принцип рівності прав всіх суб'єктів, які беруть участь у нотаріальному процесі, принцип безпосередності [8, с. 97-98], принцип додержання таємниці вчинюваних нотаріальних дій (ст. 8 Закону), принцип одноособового прийняття рішення нотаріусом.

При цьому виділення деяких принципів неможливо вважати лише авторським висновком. Так, Л.К. Крамаренко ще в 1980 р. ставилась проблема виділення принципів, властивих нотаріату, зокрема принципу законності, принципу обґрунтованості нотаріального акта, принципу національної мови, принципу сприяння громадянам, установам, підприємствам й організаціям у здійсненні їх прав та охоронюваних законом інтересів, дотримання таємниці вчинюваних нотаріальних дій [9, с. 17-22]. В основному такі ж принципи нотаріату України виділяє і В.В. Комаров,

яким пропонується й новий принцип – безпосередності нотаріальних актів [8, с. 91-100].

Ми погоджуємося з наведеними принципами, однак надаємо свою мотивацію їх застосування, а також пропонуємо їх класифікацію з огляду на участь нотаріуса в цивільних відносинах щодо охорони цивільних прав та інтересів. Розкриємо всі принципи в контексті їх правового змісту та значення для нашого наукового дослідження.

Принцип законності проявляється перш за все в тому, що державні нотаріуси, приватні нотаріуси та інші особи, які вчиняють нотаріальні дії, повинні керуватися у своїй діяльності Законом та іншими нормативними актами (ст. 7 Закону) [10]. Отже, принцип законності зумовлений ст. 8 Конституції України [11] та спирається як на загальні норми права, так і на спеціальні [12, с. 35], що передбачені законодавством про нотаріат [2, с. 107].

Принцип безспірності нотаріального процесу покладає на нотаріуса не вирішення спірних правовідносин, а лише посвідчення безспірних прав та обов'язків осіб у правовідносинах. Отже, якщо правовідносини не визначені законом та не регламентуються договором, то нотаріус не може вчинити нотаріальні дії, якщо в нього виникнуть сумніви у правомірності дій. У будь-яких випадках спірності прав осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії, нотаріус має відкладати вчинення нотаріальної дії та роз'яснювати цим особам їх право звернутися до суду за врегулюванням спірних правовідносин [2, с. 107].

Принцип національної мови стосується застосування української мови й мов національних меншин. До норм чинного законодавства, що регулюють застосування української мови, відносяться Закон України «Про мови в Українській РСР» від 28 жовтня 1989 р. [13], Закон України «Про нотаріат». Ст. 15 Закону регламентує ведення нотаріального діловодства відповідно до ст. 20 Закону «Про мови в Українській РСР», яка передбачає можливість

застосування мови більшості населення для окремої місцевості. Отже, цей принцип відповідає вимогам ст. 10 Конституції України, яка передбачає всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України, що має забезпечувати держава. Це положення також цілком відповідає ч. 2 ст. 10 Конституції України, яка гарантує вільний розвиток, використання й захист російської та інших мов національних меншин України, ст. 23 Закону «Про мови в Українській РСР», якою визначається, що юридична допомога громадянам та організаціям надається українською мовою або мовою, прийнятною для сторін. Відповідно до цього принципу, якщо особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальних дій, не знає мови, якою ведеться діловодство, тексти оформлюваних документів та роз'яснення, які надає нотаріус під час учинення нотаріального провадження, мають перекладатися цій особі нотаріусом або перекладачем згідно зі встановленим законодавством порядком [13, с. 87-90].

Принцип незалежності полягає в тому, що під час здійснення нотаріальної діяльності нотаріуси повинні вчиняти нотаріальні дії на підставі законів України, відповідно до закону застосовувати норми іноземного права й міжнародних договорів. Цей принцип ґрунтується на особистій відповідальності нотаріусів за вчинені нотаріальні дії.

Принцип неупередженості являє собою логічне продовження принципу незалежності нотаріуса, який, крім впливу з боку державних органів, має бути звільнений від впливу на його діяльність інших можливих інтересів, що можуть поставати з родинних і шлюбних відносин (ст. 9 Закону). У цьому випадку держава гарантує особам, які звертаються за вчиненням нотаріальної дії, що їх інтереси не можуть входити у протиріччя з особистими інтересами нотаріуса. Отже, цей принцип має сприяти об'єктивності нотаріальної діяльності [13, с. 86-89].

Принцип доступності й гарантованості охорони безспірних прав характеризується тим, що діяльність нотаріальних органів спрямована на охорону безспірних прав фізичних та юридичних осіб, де б вони не знаходились. Тут мається на увазі, що організаційною структурою нотаріальних органів охоплюється вся територія України, надається юридична допомога громадянам України в іноземних країнах, навіть передбачено вчинення значимих нотаріальних дій на судах, що плавають під прапором України, тощо [2, с. 112].

Принцип диспозитивності проявляється в тому, що для здійснення нотаріальних дій необхідна особиста ініціатива заінтересованої особи. Цей принцип постає зі ст. 19 Конституції України, яка проголошує, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Лише в окремих випадках нотаріальні дії в інтересах одних осіб можуть здійснюватися іншими (органами державної влади й місцевого самоврядування, організаціями та громадянами). До таких дій відносяться засвідчення вірності копії документів, виписок із них, вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, накладення заборони відчуження нерухомого майна.

Принцип рівності прав усіх суб'єктів, які беруть участь у нотаріальному процесі, поширюється на суб'єктів, які беруть участь у нотаріальному процесі. Правовідносини, що складаються під час учинення нотаріальної дії, мають забезпечувати охорону всіх осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні.

Принцип додержання таємниці вчинюваних нотаріальних дій [71, с. 91-95] відображає специфіку діяльності нотаріальних органів (ст. 8 Закону). «Таємниця вчинення нотаріальних дій забезпечує на законодавчому рівні можливість і право людини реалізувати свою автономію, свою не-

залежність, відокремитися від інших оточуючих, органів, організацій, які проявляють до нього надто високий інтерес» [71, с. 91]. Він проявляється в тому, що нотаріуси та інші посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, зобов'язані додержуватися таємниці цих дій.

Принцип сприяння фізичним та юридичним особам у здійсненні їх прав та охоронюваних законом інтересів (ст. 5 Закону) постає з конституційної норми, якою передбачається, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Він розкривається через обов'язок нотаріусів та інших посадових осіб, які вчиняють нотаріальні дії, роз'яснювати суб'єктам нотаріального процесу їх права й обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду. Крім того, нотаріуси можуть вчиняти нотаріальні дії поза межами свого робочого місця, коли особа не може з'явитися до нотаріуса. Сприяння проявляється також у тому, що нотаріуси мають право і за заявою особи повинні витребувати від підприємств, установ та організацій відомості й документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій (ст. 4, 46 Закону) [10], забезпечувати здійснення нотаріального провадження для осіб, які не володіють українською мовою, за участю перекладачів. Нотаріуси та інші посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії на прохання громадян й організацій, можуть складати проекти угод і заяв, виготовляти копії документів, виписки з них, давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру [15, с. 60-61]. Принцип сприяння громадянам та юридичним особам у здійсненні їх прав й охоронюваних законом інтересів полягає в тому, що ніякими строками не обмежується їх можливість укласти будь-які дозволені законом угоди щодо свого майна, а також можливість за згодою всіх осіб, які брали участь у нотаріальному провадженні, змінити або скасувати ці угоди [2, с. 116].

Принципом діяльності державного і приватного нотаріусів є одноособовість прийняття рішення щодо конкретного нотаріального процесу, що постає з ч. 2 ст. 7 Закону, порядку призначення і звільнення державного нотаріуса, реєстрації приватної нотаріальної діяльності, а також з особистої відповідальності нотаріуса. Так, звільнення державного нотаріуса вирішується управліннями юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а не завідувачим державною нотаріальною конторою.

Принцип майнової відповідальності нотаріуса за наслідки своєї нотаріальної діяльності полягає в тому, що шкода, завдана особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України, та в повному розмірі [10].

Виходячи із визначених функцій, завдань і принципів, які виконують нотаріальні органи, можна зробити висновок, що нотаріат відіграє доволі важливу роль в охороні цивільних прав та інтересів, що полягає в посвідченні й підтвердженні певних прав і фактів, в юридичному закріпленні цивільних прав із метою запобігання можливим порушенням тощо.

Ключові слова: нотаріат, нотаріальна діяльність, державний нотаріус, приватний нотаріус, майнова відповідальність, нотаріальна таємниця, нотаріальна неупередженість, охорона, захист, нотаріальна дія, принципи, завдання нотаріату.

Статтю присвячено дослідженню понять завдань і принципів нотаріату, а також основних їх складових. Нотаріат є своєрідним правовим інструментом, без якого неможливе здійснення цивільно-правового обороту. Нотаріуси здійснюють нотаріальні дії, які спрямовані на посвідчення безспірних прав і фактів, охорону нотаріальної дії, а також вживають заходів щодо

охорони спадкового майна. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про нотаріат» нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені Законом, із метою надання їм юридичної вірогідності. Під даним поняттям у теоретичному контексті пропонується розуміти структуру нотаріальних органів, на яку покладається правоохоронна і правозахисна державна функція, що має здійснюватись відповідно до змісту нотаріального процесу та передбаченої чинним законодавством України процедури. Змістом же діяльності нотаріальних органів є правоохоронна і правозахисна діяльність, яка державою покладена на спеціальну структуру органів та на окремих посадових осіб. У статті проаналізовано поняття нотаріату, поняття змісту нотаріальної діяльності та основних ознак нотаріальних органів. Розглянуто основні підходи до класифікації завдань, які виконують нотаріальні органи, та здійснено їх класифікацію. Досліджено поняття принципів нотаріату в частині його участі в охороні цивільних прав та інтересів. Визначено значення принципів нотаріату в Україні, оскільки вони є основою для моделювання правових норм й одночасно об'єднання всіх норм та інститутів в одну галузь права. Проаналізовано класифікацію принципів та надано свою класифікацію з огляду на участь нотаріуса в цивільних відносинах щодо охорони цивільних прав та інтересів.

Стаття посвячена дослідженню понять задач і принципів нотаріату, а також основних їх складових. Нотаріат являється своєобразним правовим інструментом, без якого неможливо здійснення громадянсько-право-

вого оборота. Нотариусы осуществляют нотариальные действия, направленные на удостоверение бесспорных прав и фактов, охрану нотариального действия, а также принимают меры по охране наследственного имущества. Согласно ст. 1 Закона Украины «О нотариате» нотариат в Украине – это система органов и должностных лиц, на которые возложена обязанность удостоверять права, а также факты, имеющие юридическое значение, и совершать иные нотариальные действия, предусмотренные законом, с целью предоставления им юридической достоверности. Под данным понятием в теоретическом контексте предлагается понимать структуру нотариальных органов, на которую возлагается правоохранительная и правозащитная государственная функция, которая может осуществляться в соответствии с содержанием нотариального процесса и предусмотренной действующим законодательством Украины процедуры. Содержанием же деятельности нотариальных органов является правоохранительная и правозащитная деятельность, которая государством возложена на специальную структуру органов и на отдельных должностных лиц. В статье проанализированы понятия нотариата, понятие содержания нотариальной деятельности и основных признаков нотариальных органов. Рассмотрены основные подходы к классификации задач, которые выполняют нотариальные органы, и осуществлена их классификация. Исследовано понятие принципов нотариата в части его участия в охране гражданских прав и интересов. Определены значения принципов нотариата в Украине, так как они являются основой для моделирования правовых норм и одновременного объединения всех норм и институтов в одну отрасль права. Проанализировано классификацию принципов и

предоставлена своя класифікація, в якій враховується участь нотаріуса в громадянських відносинах по захисту громадянських прав і інтересів.

The article investigates the objectives and principles of concepts notaries and their main components. Notary is a kind of legal instrument a precondition for the implementation of civil law trade. Notaries notarial acts performed at the identity and rights of undisputed facts, burglary notarial acts and take measures for the protection of the estate. According to Art. 1 of the Law of Ukraine «On Notary» Notary in Ukraine – a system of agencies and officials entrusted with the duty to certify the law and the facts of legal significance, and perform other notarial acts provided by law, to provide them with legal probabilities. Under this concept in the context of the proposed theoretical framework to understand notaries, which shall state law enforcement and advocacy function that should be carried out in accordance with the content of notarial procedure required by applicable law and procedures of Ukraine. The content of the same activity notaries are law enforcement and advocacy, which the state assigned to the special structure of and to certain officials. This paper analyzes the concept of Notaries, the concept of content notarial activities and the main features of notaries. The basic approaches to classification tasks that perform notarial bodies and their classification. The concept of Notaries principles regarding its participation in the protection of civil rights and interests. Definitely the principles Notaries in Ukraine as they are the basis for modeling the legal standards while combining all the rules and institutions in one area of law. Analyzed classification principles and given its classification because of the participation of a notary in civil ways to protect civil rights and interests.

Література

1. Цивільний кодекс України : наук.-практ. коментар : у 2 ч. / За заг. ред. Я.М. Шевченко. – К., 2004. – 782 с.
2. Фурса С.Я. Співні питання нотаріальної науки і практики / С.Я. Фурса // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 1. – С. 36–39.
3. Фурса Є. Новий погляд на термінологію спадкових правовідносин / Є. Фурса // Право України. – 2002. – № 9. – С. 115–120.
4. Лисицина Е.Г. Защита интересов юридических лиц в гражданском судопроизводстве (в аспекте представительства) : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Е.Г. Лисицина. – Свердловск, 1987. – 18 с.
5. Фурса С.Я. Теоретичні основи нотаріального процесу в Україні / С.Я. Фурса. – К., 2003. – 158 с.
6. Грудцына Л.Ю. Адвокатура, нотариат и другие институты гражданского общества в России / Л.Ю. Грудцына. – М. : Деловой двор, 2008. – 352 с.
7. Фурса С.Я. Правова концепція нотаріальної діяльності щодо охорони прав громадян / С.Я. Фурса // Право України. – 2000. – № 6. – С. 100–104.
8. Комаров В.В. Нотариат и нотариальный процесс / В.В. Комаров, В.В. Баранкова. – Х. : Консум, 1999. – 240 с.
9. Колодій А.М. Принципи права України / А.М. Колодій. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 207 с.
10. Про мови в Українській РСР : Закон Української РСР від 28.10.1989 р. № 8312-XI // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1989. – № 45. – Ст. 631.
11. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
12. Куленко Н.И. Конституционно-правовые основы российского нотариата : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / Н.И. Куленко. – Челябинск, 2005. – 228 с.
13. Фурса С.Я. Нотариат в Україні: Особлива частина : навч. посібник / С.Я. Фурса, Є.І. Фурса. – К. : Вентури, 1999. – 208 с.
14. Плугатицьова В. Вчинення нотаріусом протесту про неоплату векселя / В. Плугатицьова // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2007. – № 2 (32). – С. 175–177.